

Вивчення повноти комплектування обов'язковим примірником документів з питань педагогіки та психології фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

Вероніка Кемпе, науковий співробітник Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського

У статті досліджено повноту надходження безоплатного обов'язкового примірника як бази для створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України. Визначено недоліки законодавчої бази в Україні стосовно взаємодії законів про реєстрацію творів друку і доставляння обов'язкового примірника виробником.

Контроль за надходженням обов'язкового примірника один із шляхів підвищення ефективності процесу формування фондів бібліотеки. Взагалі, основою наукового комплектування фонду є моніторинг та аналіз інформаційних потреб користувачів та стану і функціонування бібліотечного фонду, що дозволяє коригувати його, приводячи до оптимального стану. Зміни в соціально-економічному житті країни, що постійно тривають, призвели до підвищення ролі обов'язкового примірника, як найстабільнішого джерела поповнення фонду. В активі нормативної бази обов'язкового примірника (далі ОП) визначальними є Закон України „Про обов'язковий примірник документів” № 595–XIV від 9.04.1999 р. [10], Постанова Кабінету Міністрів України № 608 від 10.05.2002 р. „Про порядок доставляння обов'язкових примірників документів” [11] та Закон України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов'язкового безоплатного примірника документів” № 4319–VI від 12 січня 2012 р. [9]. У додатку до зазначеної постанови подано „Перелік одержувачів обов'язкового безоплатного примірника видань України”, в якому Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського) значиться як одержувач примірника усіх навчальних, навчально-методичних видань для навчальних закладів усіх типів, наукових видань з питань педагогіки і психології.

Метою діяльності ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського є оперативне забезпечення розвитку педагогічної науки та освіти, фахових інформаційних потреб науковців і практиків, підвищення їхнього професійного рівня. Бібліотека обслуговує наукові, науково-педагогічні та освітянські організації й установи різних форм власності, вчених, педагогів, психологів, аспірантів і докторантів, учителів і вихователів шкільних і позашкільних закладів, а також спеціалістів суміжних галузей, що за родом своєї діяльності використовують педагогічну, психологічну та навчально-методичну літературу.

У рамках науково-дослідної роботи: „Організація і методика створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України” (наук. кер. – Л. М. Заліток, канд. пед. наук), яка здійснюється

впродовж 2014–2016 рр., проводився моніторинг надходжень ОП документів з питань педагогіки та психології до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Моніторинг дав можливість виявити стан доставляння ОП і визначити динаміку функціонування системи ОП, що має велике значення для мети дослідження НДР, яка полягає у розробленні і поглибленні організаційних, теоретичних, методичних та технологічних засад формування бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України.

Об'єктом дослідження стали статистичні показники надходжень до фонду видань з питань педагогіки та психології впродовж 2014 р.

Предметом дослідження є лакуни в надходженні ОП протягом 2014 р. до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

На сьогодні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського отримує безоплатний ОП з питань педагогіки та психології із 472 видавництв та видавничих організацій України, які їх друкують.

Значно ускладнює аналітику отримання бібліотекою безоплатного ОП відсутність відомостей про загальну кількість видавців та видавничих організацій в Україні, які займаються виданням документів з питань педагогіки та психології. Державний реєстр суб'єктів видавничої справи станом на 01.08.2015 р. налічує 5771 суб'єкт видавничої справи, з яких 4666 осіб займаються саме видавничою діяльністю. Ці відомості розміщені на сайті Державного комітету телебачення і радіомовлення України, де проходить реєстрація таких установ. На жаль, ці відомості узагальнені, що унеможливує проведення аналізу діяльності видавництв щодо комплектування фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського документами за галузевої тематики. Єдиним джерелом відомостей про видавців України наразі є довідник Книжкової палати „Видавці та книгорозповсюджувачі в Україні. 2006”. Інформація розміщена в довіднику не відповідає сучасному стану видавничої галузі і є застарілою. Зважаючи на це, є привід стверджувати, що для поліпшення стану надходження безоплатного ОП, для можливості робити аналітику надходження, бібліотеки мають потребу в оновленому варіанті такого довідника, в якому подавались би як офіційні відомості про видавництва і видавничі організації, так і тематика видавничої справи. Як свідчить практика і результати моніторингу, ОП є найстабільнішим джерелом поповнення фонду, що вкрай важливо в сучасних кризових умовах економічної нестабільності держави. Але ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського не отримує всієї належної їй літератури, що пов'язано, не в останню чергу, з недосконалою законодавчою базою в Україні стосовно взаємодії законів про реєстрацію творів друку і доставляння ОП виробником та відсутністю механізму контролю за виконанням цих законів. Зарубіжний досвід поповнення фондів бібліотек свідчить, що кожна країна вирішує це питання по-своєму. Для прикладу, у США взагалі немає закону „Про обов'язковий примірник документів”. Натомість дуже ефективно діє інший – „Закон про авторське право”. Відповідно до нього автор при реєстрації свого авторського права в Управлінні авторського права має подати туди два примірники кожного видання впродовж трьох місяців з

часу його виходу в світ. А оскільки Управління авторського права є структурним підрозділом Бібліотеки Конгресу, то усі ці видання йдуть до її фондів [12]. Українське законодавство з авторського права не передбачає обов'язкову реєстрацію автором творів, бо в Законі „Про авторське право і суміжні права” № 3792–XII від 23.12.1993 р. зафіксована так звана презумпція авторства. У ст. 11 Закону зазначено наступне: „Авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей” [7]. Тобто реєстрація авторського права, навіть якщо відбувається не обов'язково супроводжується поданням примірника твору, це робиться лише за бажанням автора. На сьогоднішній день реєстрація авторського права не є обов'язковою, вона регулюється постановою Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 р. № 1756 „Про державну реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір” і здійснюється Державною службою інтелектуальної власності України. Ми бачимо, що закони які могли б допомогти функціонуванню системи ОП, що виконує у суспільстві культурно-меморіальну, бібліотечно-інформаційну, архівну функції, не узгоджені один з одним.

В Україні згідно з законодавством відповідальність за доставляння безоплатного ОП покладено на відповідних виробників, причому незалежно від їх організаційно-правової форми та форм власності. У всьому світі видавці прагнуть передавати зразки своєї продукції не тільки в депозитарні центри, а й у редакції газет, журналів, радіо і телебачення. Робиться це з інформаційно-рекламною метою для просування власної продукції в умовах вільного ринку. Поява ОП провінційного видавця, або автора, що випустив книгу за свій рахунок, на полицях найбільших бібліотек стає, по суті, рекламою для цього автора, або видавця. Але економічні реалії в країні не сприяють зацікавленості видавця або автора, що видав книгу за свій рахунок у чіткому і своєчасному доставлянні безоплатного ОП. Згідно з законом поштові витрати покладені на видавців, без урахування мети цих поштових пересилок. Знову законодавча база стає на заваді процесу отримання безоплатного ОП. Порівнюючи це становище з іншими країнами, можна навести приклад Росії де існує 50% знижки на поштову пересилку ОП по країні [6].

У ст. 20 Закону України „Про видавничу справу” № 318/97 – ВР від 05.06.97 р. із змінами внесеними згідно з Законом України № 1554 – VII від 01.07.2014 р. зазначається, що „Видавець зобов'язаний: забезпечувати своєчасне доставляння юридичним особам, визначеним Законом України „Про обов'язковий примірник документів” № 595–XIV від 9.04.1999 р., обов'язкових примірників видань”. Ця стаття визначає, що саме редакція є тією ланкою в структурі створення і видання друкованої продукції, яка мусить періодично контролювати факт відправлення ОП поліграфічним підприємством за умови, що відповідний пункт передбачено у тексті спільного договору, укладеного між видавцем та виробником друкованої

продукції. На жаль, видавцям поки що не вдається досягти своєчасного і в повному обсязі доставляння ОП, про що свідчать результати моніторингу документного потоку видань, як у Книжковій палаті України [3], так в інших установах визначених Законом, зокрема у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського.

Як свідчать статистичні дані надходження ОП (без періодичних видань) до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського у 2014 р. фонд ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського лише на 48% комплектувався виданнями ОП з питань педагогіки та психології. **Кількісне співвідношення надходжень обов'язкового примірника психолого-педагогічного напрямку до загальної кількості надходжень (без періодичних видань) виглядає так: загальне надходження неперіодичних видань у 2014 р. складало – 5886, а ОП психолого-педагогічного напрямку – 2823.**

Варто зауважити, що подібні дослідження повноти надходження обов'язкового примірника з питань педагогіки та психології проводились у ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського протягом 2006–2010 рр. Як свідчать статистичні дані у 2006 р. ця цифра становила 40% від загальної кількості надходжень документів (без періодичних видань). Протягом 2007–2010 рр. відсоток у надходженні документів галузевої тематики залишався відносно стабільним і становив також 48% [1]. В сучасних економічних умовах, коли занепадає книговидавництво, що впливає на якість видавничої продукції, не виділяються гарантовані державою кошти на пересилку ОП такий відсоток надходження профільних документів можна вважати добрим.

Для аналізу відповідності кількісного складу документів з питань педагогіки та психології, що вийшли друком у 2014 р., та реальним надходженням таких видань до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського проводилась звірка позицій бібліографічного покажчика „Нові видання України” за 2014 р. з електронним каталогом ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського. Для моніторингу із загального реєстру документів бібліографічного покажчика звірялись розділи „159.9 Психологія” та „37 Освіта. Виховання. Навчання” видання в загальній кількості 3251 назви. Як свідчать результати моніторингу до ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського надійшло всього 1429 назв документів галузевої тематики, виданої у 2014 р.

За даними проведеного дослідження можна засвідчити, що оперативність наповнення фонду становить 44 % від загальної кількості виданих, профільних для ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського документів у 2014 р.

Порівнюючи ці дані з кількістю ОП педагогічного та психологічного напрямку, взятого на облік у 2014 р., яка становить 2823 назв видань, варто зауважити, що значний відсоток належить документам за попередні роки, що надійшли до книгозбірні на початку 2014 р., як документи 2013 р. видання, або ж за рахунок копійки співпраці з видавництвами, які вчасно не доставили обов'язковий примірник до фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського протягом 2012–2013 рр. У процентному співвідношенні це становить 50% від загальної кількості надходжень ОП з питань педагогіки та психології до біб-

ліотеки у 2014 р. **Кількісний розподіл отриманих профільних видань у 2014 р. виглядає таким чином: новинки надходжень – 1429, видання за інші роки – 1394.**

Таким чином, у цьому дослідженні вперше було проаналізовано оперативність наповнення фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського безоплатним ОП 2014 р. видання з питань педагогіки та психології.

Заслуговує на увагу питання поліграфічної якості обов'язкового примірника, що вкрай важливо для обслуговування користувачів бібліотек. Зазвичай такі документи мають книжковий блок, що надрукований на офсетному папері, зшитий та має тверду обкладинку. Такий документ стане у нагоді користувачам впродовж довгого терміну. На такі документи, зрозуміло, витрачено чималі кошти. Якщо це більш економний варіант, то маємо документ, надрукований на типографському або ж газетному папері з м'якою обкладинкою та клеєним книжковим блоком, який прослужить впродовж 4–5 років при умові, що не буде видаватися на ксерокопіювання. Зрозуміло, що кошти на видання таких документів видавництву надає замовник, але інформація, яка представлена в документах, може бути затребувана не одним десятком років, оскільки у таких виданнях оприлюднюється інформація про наукові досягнення з питань педагогіки, психології, освіти.

Крім того, великою проблемою є недотримання поліграфічними установами стандартів на видавничу продукцію, що значно ускладнює створення бібліографічного опису на отриманий документ. Вирішенні цієї проблеми активно сприяє електронний каталог ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, який дає можливість багатоаспектного пошуку документів у базі даних.

Висновки. У ході дослідження та проведеного моніторингу було виявлено, що безоплатний обов'язковий примірник є одним з основних джерел поповнення фонду ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського та створення галузевих бібліотечно-інформаційних ресурсів для освітянської галузі України. Здійснивши аналіз стану надходження ОП було з'ясувано, що лакуни у забезпеченні ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського безоплатним ОП пов'язані з:

- незадовільним законодавчим механізмом функціонування системи безоплатного примірника, яка потребує трансформації на державному рівні
- неузгодженістю між собою законів України, які б мали за мету реалізацію ст. 34 Конституції України [2], що гарантує громадянам вільний доступ до інформації
- відсутністю вичерпних відомостей про видавців та видавничі організації, які займаються виданням документів психолого-педагогічного напрямку
- відсутністю відомостей про повний видавничий репертуар видань з питань педагогіки та психології

- незнайомленістю новостворених видавничих організацій із Постановою Кабінету Міністрів України від 10 травня 2002 р. № 608 „Про порядок доставляння обов’язкових примірників документів” та ст. 186/7 Закону України від 12 січня 2012 року № 4319–VI „Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов’язкового безоплатно примірника документів”.

Серед шляхів подолання складного становища у системі доставляння ОП можна назвати спробу ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського долучитися до змін у законодавчій базі України шляхом пропозицій, поданих до Проекту „Концепції якісних змін бібліотек задля сталого розвитку України (до 2025)”, яка розроблялась Українською бібліотечною асоціацією у 2015 році. Також доцільно використовувати традиційні методи роботи з видавцями, інформуючи про перелік установ, для яких передбачена обов’язкова доставка друкованої продукції та ОП на електронних носіях. Край необхідно доводити до відома директорів видавництв відомості про відповідальність, що до чинного законодавства України в разі недоставляння обов’язкового примірника, що тягне за собою накладання штрафу на посадових осіб від тридцяти до п’ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Використані джерела

1. Бондар, Л. М. Шляхи формування галузевого інформаційного ресурсу в Державній науково-педагогічній бібліотеці України імені В. О. Сухомлинського / Л. М. Бондар, Н. С. Плужнікова // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. – Вип. 2. Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти : сучасний етап та шляхи розвитку. – К. : Педагогічна думка, 2010. – 320 с.
2. Конституція України. – Х. : Фактор, 2010. – 141 с.
3. Костенко, Л. Система обов’язкового примірника книжкових видань: стан, тенденції та проблеми функціонування / Костенко Л. // Вісн. Кн. палати. – 2006. – № 2. – С. 6–9.
4. Мастіпан, О. Обов’язковий примірник документів – важливий чинник фондоутворення бібліотек України / Мастіпан О. // Соціологічні дослідження в бібліотеках. – Вип. 30. – К., 2004. – С. 3–9.
5. Михайлова, О. Надходження обов’язкового безоплатного примірника видань історичної тематики до Державної історичної бібліотеки України / Михайлова О. // Вісн. Кн. палати. – 2005. – № 5. – С. 26–30.
6. Поляков, В. Законодавча база системи обов’язкового примірника документів України: історія та сучасність / Поляков В., Устіннікова Т. // Вісн. Кн. палати. – 2011. – № 1. – С. 6–9.

7. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792 –ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – ст. 64.
8. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27 січня 1995 р. № 32 / 95 –ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 7. – ст. 45.
9. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо доставляння обов’язкового безоплатного примірника документів : ст. 186/7 Закону України від 12 січня 2012 року № 4319–VІ. // Уряд. кур’єр. – 2012.– 15 лют. (№ 29). – С. 9.
10. Про обов’язковий примірник документів : Закон України від 9 квіт. 1999 р. // Уряд. кур’єр. – 1999. – 13 трав. – С. 1–3.
11. Про порядок доставляння обов’язкових примірників документів : Постанова Кабінету Міністрів України від 10 трав. 2002 року № 608 // Бібл. планета. – 2002. – № 3. – С. 2–4.
12. Стрішенець, Н. Вивчення повноти комплектування обов’язковим примірником Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського / Н. Стрішенець, Т. Клочок, Є. Білько, В. Лобода // Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – Вип. 29. – К., 2011. – С. 81–95.